

DEMOKRATIJA YRA KAIP GRYNAS ORAS...

Prof. Petro Leono paskaita „Demokratija ir parlamentarizmas“

DR. AUDRONĖ VEILENTIENĖ

Šiame „Parlamento studijų“ numeryje pristatome viešą advokato, buvusio teisingumo ir vidaus reikalų ministro, Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universiteto profesoriaus, Teisių fakulteto dekanı, garbės daktaro prof. Petro Leono (1864–1938) paskaitą „Demokratija ir parlamentarizmas“, skaitytą 1930 m. ir publikuotą atskiru leidiniu.

1917 m. pavasarį Peterburge vykusiame Lietuvių seimo posėdyje P. Leonas pasisakė prieš pernelyg ankstyvą Lietuvos nepriklausomybės skelbimą ir su dalimi prijauniančių išėjo iš salės. Šis nepagalvotas poelgis jam buvo primenamas visą gyvenimą. Tačiau P. Leonas daug prisidėjo kuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę ir jos teisės sistemą, būdamas I ir II Vyriausybių teisingumo ministras ir IV Vyriausybės vidaus reikalų ministras. Taip pat jis buvo Steigiamojo, I, II ir III Seimų Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininkas. Prof. P. Leonas su bendraminčiais įsteigė Lietuvos universiteto Teisių fakultetą, be to, jis laikomas sociologijos mokslų pradininku Lietuvoje.

Sulaukęs 65 metų, prof. P. Leonas turėjo pasitraukti iš universiteto, tačiau Teisių fakulteto tarybos prašymu jo darbo laikas būdavo pratęsimas. Tuomet valdžia pasinaudojo naujuoju teismų santvarkos įstatymu (vadinamu „Šilingo poema“), kuris įvedė nuostatą, kad universiteto profesoriaus ir advokato darbas nesuderinamas. P. Leonas, turėdamas daugybę įsipareigojimų klientams, 1933 m. rugpjūčio 29 d. skaudančia širdimi buvo priverstas palikti universitetą. Tikroji prof.

P. Leono atleidimo priežastis buvo vieša tautininkų Vyriausybės kritika ir didelė įtaka jaunimui. Profesorius neslėpė neigiamo požiūrio į Antano Smetonos autoritarinį valdymą. Vis dėlto universitetas rado išeitį ir paliko prof. P. Leoną universitete – Teisių fakulteto tarybos siūlymu spalio 15 d. universiteto taryba išrinko P. Leoną garbės profesoriumi. Garbės profesoriai turėjo teisę skaityti paskaitas, todėl 1933–1935 m. prof. P. Leonas, nors ir negavo jokio atlyginimo, skaitė teisės filosofijos paskaitas¹.

1930 m. universitete skaitytoje paskaitoje prof. P. Leonas, nagrinėdamas įvairių valstybių pavyzdžius, analizavo, kas yra demokratija ir parlamentarizmas, kaip jie funkcionuoja ir kokios „ligos“ juos kamuoja. Pasiremdamas Charles’io Benoist studija, P. Leonas šmaikščiai nurodė demokratijos „ligas“: vienos jų, kaip ir medicinoje, būna sunkios formos, o kitos – lėtinės.

Pirmoji iš jų – *parlamentarite*. Parlamentarai atstovauja grupiniams partijos interesams, todėl yra nesavarankiški svetimos valios vykdytojai, tokiais parlamentarais dažnai yra renkami vidutinių gabumų, pakankamai žinių neturintys žmonės. Straipsnyje nurodyti keturi demokratinio valdymo laipsniai:

- 1) ribotos reprezentacijos, toks parlamentarizmas pasireiškia įvairiais cenzais, nustatytais rinkikams ir renkamiesiems;
- 2) pastovios temperatūros parlamentinis, esant visuotiniam balsavimui;
- 3) parlamentarizmas, esant pakilusiai temperatūrai;
- 4) baltos karštiligės apimtas parlamentarizmas, kada šalyje įsivyrąja krizė, o pašalinama ji dažniausiai diktatūros būdu.

Antroji demokratijos liga – „rinkiminė“ (*elektorite*) pasireiškia tuo, kad rinkėjai dažnai neišmano valstybės reikalų, nepažįsta kandidatų ir renka labiausiai mokantį įtikti asmenį.

¹ Plačiau: Veilentienė, A. Memorandumai Prezidentui Antanui Smetonai: opozicijos vienijimosi pradžia. *Parlamento studijos*. Nr. 21 (2016), p. 141–143; Leonavičius, J. *Petras Leonas – Lietuvos sąžinė (1864–1938)*. Kaunas: Technologija, 2002, p. 505–507.

Trečioji liga – *le n'imortequisme* – „nesiinteresavimas“, kai deputatas nesidomi savo veikla ir uždaviniais, bet sugeba patikti rinkėjams. Yra dar kitų demokratijos ligų, kurios parlamentams būdingos ir šiais laikais. P. Leonas rašė, kad parlamentas daug laiko praleidžia tuščioms kalboms ir vėluoja priimti reikalingus įstatymus; kad ne visi dalyvauja šalies valdyme, nes nemažai rinkėjų neina balsuoti ir kt.

P. Leono teigimu, daugelis šių ligų gali būti išgydomos, jei tinkamai savo užduotis atliktų spauda, tačiau ji po I pasaulinio karo tapo demoralizuota, valdoma valstybės, diktatorių arba ekonominių grupių. Vis dėlto, lygindamas demokratijos ligas su diktatūra, P. Leonas įrodė, kad diktatorių valdomose valstybėse tos ligos yra gerokai plačiau paplitusios, o demokratinėse šalyse jos yra išgydomos. Prof. P. Leonas oponavo Izidoriui Tamošaičiui ir Jonui Pranui Aleksai, gindamas demokratiją.

Išvadose jis rašo, kad lietuviai yra autoritetų klausanti tauta, tvirtai laikosi dėsnių „kaip Dievas duos“ ir „kaip valdžia lieps“, tačiau statistika rodo, kad autoritetų valdoma Lietuva vis dar atsilikusi nuo kitų tautų. P. Leono nuomone, laikas suprasti, kad tautai savarankiškumas reikalingas kaip tyras oras ar vanduo. Jei valstybės santvarka tokia, „kad piliečiai nuolat turi būti apimti baime, vienas kitam nepasitikėjimu, priversti nuolat atsižiūrėti, ką mano tie, kas valdo, ką jie lieps, ką jie įsakys, o dėl jų darbų pilietis yra bejėgis, tada tautoje nyksta ir miršta savarankumas ir iniciatyva, pasiduodama likimo lėmimui ir tauta merdi“. Priešnuodis yra demokratija, tai – tautos gyvybės šaltinis. Jis siūlo į rinkimų agitaciją žiūrėti kaip į audrą, po kurios oras būna tyresnis ir sveikesnis, nes cenzūros varžoma visuomenė negali turėti savo nuomonės, o tuomet tarpsta intrigos ir demoralizacija.

Tikimės, kad prof. Petro Leono paskaita sudomins šmaikščiais ir vaizdingais palyginimais, prisidės prie demokratijos ir parlamentarizmo problematikos studijų. Dėkojame Kauno technologijos universiteto veteranų klubo „Emeritus“ narei doc. Laimai Papreckienei, kompiuteriu surinkusiai šio istorijos šaltinio tekstą.